

تأثیر تیمارهای مختلف بر جوانه‌زنی و شکست خواب بذر کنگر وحشی

غضنفر ویسی^۱، احمد مهتدی^{۱*} و علی مرادی^۲

دریافت: ۱۳۹۶/۶/۱۲ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۱۸ چاپ: ۱۳۹۷/۳/۲۰

گروه زیست‌شناسی، دانشکده علوم پایه، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشکده کشاورزی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران

*مسئول مکاتبات: a.mohtadi@yu.ac.ir

چکیده. به منظور ارزیابی تأثیر تیمارهای مختلف بر جوانه‌زنی کنگر وحشی آزمایش سه عاملی به صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی با ۳ تکرار اجرا شد. عامل اول سرمادهی در سه سطح صفر، سه و شش هفته در دمای ۴ درجه سانتی‌گراد، عامل دوم خراش‌دهی در دو سطح بذرهای خراش‌دهی شده و بدون خراش‌دهی مکانیکی و عامل سوم تیمارهای شیمیایی شکست خواب بذر شامل آب مقطر و اسید جیبرلیک با غلظت‌های ۱۰۰۰ و ۱۵۰۰ میلی‌گرم بر لیتر و تیاوره ۰/۱ درصد بودند. نتایج نشان داد که اثرات سرمادهی، خراش‌دهی و تیمارهای شیمیایی شکست خواب و اثر متقابل آن‌ها بر کلیه صفات معنی‌دار است. نتایج مقایسه میانگین‌ها حاکی از اثر معنی‌دار اغلب تیمارهای همراه با خراش‌دهی بر بهبود کلیه صفات بود. نتایج بدست آمده از این مطالعه نشان داد، تیمار همراه با خراش‌دهی اسیدجیبرلیک ۱۰۰۰ میلی‌گرم بر لیتر در دوره سرمادهی شش هفته، به علت داشتن بالاترین سرعت جوانه‌زنی، وزن خشک گیاهچه و طول گیاهچه، داشتن درصد جوانه‌زنی و بنیه طولی گیاهچه نسبتاً بالا و میانگین زمان جوانه زنی نسبتاً پایین، مطلوب‌ترین تیمار بود. همبستگی میان درصد جوانه زنی با شاخص‌های سرعت جوانه زنی، وزن خشک و طول گیاهچه معنی‌دار بود. به نظر می‌رسد خواب بذر کنگر وحشی فیزیولوژیکی و فیزیکی است، زیرا حذف عوامل فیزیولوژیکی و فیزیکی منجر به بهبود جوانه‌زنی آن شد.

واژه‌های کلیدی. اسیدجیبرلیک، تیاوره، خراش‌دهی، خواب فیزیولوژیکی، سرمادهی

The effect of different treatments on seed germination and dormancy breaking in seeds of *Gundelia tournefortii*

Ghazanfar Vaisi¹, Ahmad Mohtadi^{1*} & Ali Moradi²

Received 04.09.2017/ Accepted 08.01.2018/ Published 10.06.2018

¹Department of Biology, Faculty of Science, Yasouj University, Yasouj, Iran

²Department of Agronomy and Plant Breeding, Faculty of Agriculture, Yasouj University, Yasouj, Iran

*Correspondent author: a.mohtadi@yu.ac.ir

Abstract. In order to investigate different treatment effects on germination in *Gundelia tournefortii*, three factorial experiments were carried out in a completely randomized design with three replications. The first factor was stratification at 4°C at three levels including 0, 3 and 6 weeks, the second factor was mechanical scarification at two levels including seeds with/without scarification and the third factor was chemical treatments of seed dormancy breaking at three levels including distilled water and gibberellic acid at concentrations of 1000 and 1500 mg/l and Thiourea 0.1%. The results showed that the effects of stratification, scarification and chemical treatments of dormancy breaking and their interactions were significant on all studied parameters ($p < 0.01$). Mean comparison values were significant for the effects of spate treatments together with mechanical scarification for the improvement of all traits. The results also revealed that the treatment of mechanical scarification treatment together with gibberellic acid 1000 mg/l in six weeks stratification, due to maximum germination speed, seedling dry weight, seedling length, large-scale germination percentage and seedling vigor index and modest average germination period, was the most influential treatment for seed dormancy breaking of this plant. Correlation between germination percentage with germination rate, dry weight and seedling length was significant. It seems that seed dormancy type in *Gundelia tournefortii* is physiological and physical, as eliminating physiological and physical factors leads to its germination improvement.

Keywords. gibberellic acid, physiological dormancy, scarification, stratification, thiourea

مقدمه

کنگر وحشی با نام علمی *Gundelia tournefortii* L. یکی از گیاهان دارویی و علوفه‌ای مهم از تیره کاسنیان است. از کنگر وحشی ترکیباتی نظیر گالیک اسید، فلاونول کورسیتین (Apak et al., 2007)، کومارین‌های اسکوپولیتین، ایزو اسکوپولیتین، استیگما استرول، روغن‌های فرار زینگیبرین، آلفا ترپنیل استات، متیل ایگنول و لیمونن استخراج شده است (Halabi et al., 2005). اضافه کردن کنگر به محیط کشت برخی از باکتری‌هایی که به پنی‌سیلین جی و اریترومايسین مقاوم بودند، سبب توقف رشد باکتری‌ها شده است. در طب سنتی ترکیه از دانه‌های خشک شده این گیاه برای درمان ویتیلگو (Vitiligo) استفاده می‌شود، حال آنکه برگ‌های تازه آن ادرار آور است (Aburajai et al., 2001). در طب سنتی ایران تأثیر محافظتی برای هپاتوسیت و درمان بیماری‌های کبدی گزارش شده است (Jamshidzadeh et al., 2005). بذر بسیاری از گیاهان زراعی یا خودرو سازوکاری به نام خواب دارد و به این گیاهان امکان می‌دهد که در مقابل اوضاع نامساعد محیطی زنده بمانند (Tajbakhsh, 1996). اگرچه پدیده فیزیولوژیکی خواب برای بذرها مزیتی اکولوژیکی به حساب می‌آید و بذر را تا زمان آماده شدن موقعیت لازم جهت جوانه زنی و استقرار در مقابل شرایط سخت محیطی حفظ می‌کند (Nasiri et al., 2004)، این پدیده فیزیولوژیکی از مشکلات تکثیر گیاه در منابع طبیعی نیز محسوب می‌شود. باسکین و باسکین (Baskin & Baskin, 2004) سازوکارهای کلی خواب را به پنج گروه تقسیم‌بندی کردند: فیزیکی، فیزیولوژیکی، مورفولوژیکی، مورفوفیزیولوژیکی و خواب ترکیبی. برطبق گزارش انجمن بین‌المللی آزمون بذر (ISTA, 1996) خواب بذر در بیشتر گونه‌های تیره کاسنیان از نوع خواب فیزیولوژیکی است که با نسبت نامناسب هورمون‌های تحریک کننده و بازدارنده جوانه زنی بذر مرتبط است. برطبق پیشنهادهای این سازمان، یکی از روش‌های برطرف کردن خواب بذر این گیاهان، تیمار بذر با تنظیم‌کننده‌های رشد گیاهی است. این ترکیبات با تأثیر بر بخش‌های مختلف بذر، بر خواب و جوانه زنی آن مؤثر است. برای رهایی دانه از این نوع خواب و شروع جوانه زنی تغییر در بیوسنتز هورمون‌ها و کاهش نسبت ABA/GA لازم است که همراه با کاهش حساسیت به ABA و افزایش حساسیت به GA رخ می‌دهد.

گاهی سازوکار شکستن خواب بذر وارد کردن صدمه فیزیکی و شیمیایی با ایجاد خراش در پوسته‌های بذر است که به اسکاریفیکاسیون معروف است و در مواردی به کار می‌رود که خواب از سختی بذر ناشی می‌شود. در این حالت، پوسته‌های بذر همچون مانعی فیزیکی با جلوگیری از گسترش رویان یا رشد ریشه‌چه، یا از طریق ایجاد محدودیت در جذب آب و تبادلات گازی باعث ایجاد خواب می‌شود (Hashemedezfuli & Aghaalikhani, 1998).

در پژوهش Nabae و همکاران (2013) درباره شکستن خواب بذر گیاه خارمریم (*Silybum marianum* (L.) Gaertn) از تیره کاسنیان با استفاده از تیمارهای اسید جیبرلیک، کینتین، اکسین و براسینواستروئید، گزارش شد که بهترین تیمار در بین این تیمارها اسید جیبرلیک ۵۰۰ پی‌پی‌ام بود. براساس نتایج تحقیق Kondo (1993)، از بین تیمارهای مختلف شیمیایی و فیزیکی در یونجه زرد (*Lotus corniculatus* L. var. *japonicus* Regel) تنها برش با اسکالپل و سوراخ کردن پوسته بذر با سوزن تشریح مناسب‌ترین روش برطرف کردن خواب بذر این گونه گیاهی است. Sharifi و Por-Esmaeel (2003) با بررسی تأثیر تیمار سرما و برخی سیتوکینین‌ها بر شکستن خواب بذر زیره سیاه (*Bunium persicum* (Boiss.) B.Fedtsch.) دریافتند که اثر متقابل پیش تیمار سرما و تیمار هورمونی باعث افزایش جوانه زنی و رفع خواب این بذر می‌شود. براساس برخی گزارش‌ها و شواهد، تیمار می‌تواند جایگزین تسریع کننده‌های رشد شود (Phartyal et al., 2003). Ahmad و Hussain (2014) در پژوهش شکست خواب بذر آفتابگردان گزارش کردند که تیمار ۱ گرم محلول تیمار ۱۵ دقیقه و خیساندن بذر در آب به مدت یک شب، در مقایسه با بقیه تیمارها، بیشترین درصد جوانه زنی (۹۰/۳۳ درصد) را نتیجه می‌دهد. هدف این پژوهش بررسی اثر تیمارهای مختلف بر شکست خواب و افزایش جوانه زنی گیاه کنگر وحشی است.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر در سال ۱۳۹۵ در آزمایشگاه فیزیولوژی گیاهی دانشکده علوم پایه دانشگاه یاسوج به صورت آزمایش سه‌عاملی در قالب طرح کاملاً تصادفی با سه تکرار اجرا شد. عامل اول سرمادهی در سه سطح، عامل دوم خراش‌دهی در دو سطح و عامل

طول گیاهچه، وزن خشک گیاهچه و شاخص بینه گیاهچه ارزیابی شد. درصد جوانه‌زنی کل از رابطه ۱ به دست آمد (Fang *et al.*, 2006).

$$\%Gp = \frac{n}{N} \times 100 \quad \text{(رابطه ۱):}$$

Gp: درصد جوانه‌زنی کل، n : تعداد بذرهاى جوانه‌زده و N : تعداد کل بذرهاى کشت شده است.

– میانگین زمان جوانه‌زنی از رابطه ۲ محاسبه شد (Manjkhola *et al.*, 2003).

$$MGT = \frac{\sum D \times n}{N} \quad \text{(رابطه ۲):}$$

MGT: میانگین زمان جوانه‌زنی، N : تعداد بذرهاى جوانه‌زده در روز D ام، n : تعداد کل بذرهاى جوانه‌زده و D تعداد روز از آغاز جوانه‌زنی است.

– سرعت جوانه‌زنی از رابطه ۳ به دست آمد (Sarmadnia, 1996).

$$R = \sum \frac{N}{D} \quad \text{(رابطه ۳):}$$

R : سرعت جوانه‌زنی، N : تعداد بذرهاى جوانه‌زده در هر روز و D : تعداد روزهاى سپری شده است.

– شاخص بینه طولی گیاهچه از رابطه ۴ به دست آمد (ISTA, 2010).

$$VI = \frac{Ls \times Gp}{100} \quad \text{(رابطه ۴):}$$

VI: بینه طولی گیاهچه، Ls : متوسط طول گیاهچه بر حسب میلی-متر و Gp : درصد جوانه‌زنی است. وزن خشک گیاهچه پس از خشک‌شدن در آون در دمای ۷۰ درجه سانتی‌گراد با ترازوی با دقت یک‌هزارم به دست آمد. طول گیاهچه با استفاده از خط‌کش بر حسب میلی‌متر اندازه‌گیری شد. برای اندازه‌گیری فعالیت آنزیم آلفا آمیلاز، بذرهاى تیمار شده و همچنین تیمار نشده در مدت زمان‌هاى صفر، سه و شش هفته سرمادهی شدند. درست قبل از شروع فرایند جوانه‌زنی نمونه‌هاى بذری تیمارهاى مختلف در درون فویل آلومینیمی قرار داده شد. سپس، تا زمان اندازه‌گیری فعالیت آنزیمی در فریزر دمای ۴۰- درجه سانتی‌گراد نگهداری شدند. به منظور اندازه‌گیری فعالیت آنزیم آلفا آمیلاز، ۰/۵ گرم از هر یک از نمونه‌هاى بذری نگهداری شده در فریزر توزین شد. پس از استخراج عصاره بذری، فعالیت آلفا آمیلاز در عصاره تعیین شد (Bernfeld, 1995). مقدار فعالیت آنزیم به صورت واحد میلی-گرم مالتوز بر گرم بذر (mg maltos/g seed) گزارش شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری SAS، مقایسه میانگین‌ها بر اساس آزمون LSD در سطح احتمال ۵٪ و رسم نمودارها با استفاده از نرم‌افزار Excel انجام گرفت.

سوم تیمارهای شیمیایی در سه سطح بود. تیمارهای اعمال شده عبارت بودند از: شاهد (تیمار نشده)، اسید جیبرلیک با غلظت‌های ۱۰۰۰ و ۱۵۰۰ میلی‌گرم بر لیتر به مدت ۴۸ ساعت به همراه سرمادهی به مدت صفر، سه و شش هفته در دمای چهار درجه سانتی‌گراد، تیمار با غلظت ۰/۱ درصد در مدت ۴۸ ساعت به همراه سرمادهی به مدت صفر، سه و شش هفته در دمای چهار درجه سانتی‌گراد، خراش‌دهی مکانیکی به همراه سرمادهی به مدت صفر، سه و شش هفته در دمای چهار درجه سانتی‌گراد، خراش‌دهی مکانیکی (با اسکالپل) به همراه اسید جیبرلیک با غلظت‌های ۱۰۰۰ و ۱۵۰۰ میلی‌گرم بر لیتر به مدت ۴۸ ساعت با اعمال سرمادهی به مدت صفر، سه و شش هفته در دمای چهار درجه سانتی‌گراد، خراش‌دهی مکانیکی به همراه تیمار با غلظت ۰/۱ درصد در مدت زمان ۴۸ ساعت با اعمال سرمادهی به مدت صفر، سه و شش هفته در دمای چهار درجه سانتی‌گراد. بذر شاهد به بذری گفته می‌شود که هیچ‌گونه تیماری به غیر از آب مقطر روی آن اعمال نشده است. بذور گیاه کنگر وحشی در هفته سوم تیمار ۱۳۹۴ از منطقه وزگ در ۱۵ کیلومتری جنوب شرق شهر یاسوج که در محدوده ۵۱ درجه و ۳۹ دقیقه طول شرقی و ۳۰ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی واقع شده و حداقل و حداکثر ارتفاع منطقه از سطح آب‌های آزاد ۲۱۰۰ و ۲۶۰۰ متر است (Aghaei *et al.*, 2012)، جمع‌آوری شد و در محیط مناسب و بدون رطوبت در یخچال نگهداری شد. جهت ارزیابی میزان زنده‌بودن جنین آنها، از آزمون ترازولیوم طبق دستورالعمل انجمن بین‌المللی آزمون بذر (ISTA, 2011) استفاده شد و معلوم شد ۹۸ درصد بذرها زنده‌اند و قادر به جوانه‌زنی هستند. جهت به حداقل رساندن خطا و افزایش دقت تا حد امکان بذرها سالم و یکسان انتخاب و جداسازی شدند. قبل از اعمال تیمارها، بذرها با محلول قارچ‌کش بنومیل یک درصد به مدت ۵ دقیقه ضدعفونی شدند. به منظور افزایش جوانه‌زنی محیط تاریکی به مدت ۳۰ روز و دمای ۱۲±۲ درجه سانتی‌گراد رعایت شد. هر واحد آزمایش شامل ۱۵ عدد بذر کاملاً سالم بود که درون پتری-دیش روی بستر ماسه کشت شدند. برای تأمین رطوبت بذرها از آب مقطر استفاده شد. شمارش بذرهاى جوانه‌زده از روز سوم دوره جوانه‌زنی آغاز شد. پس از اتمام آزمون جوانه‌زنی صفات درصد جوانه‌زنی کل، سرعت جوانه‌زنی، میانگین زمان جوانه‌زنی،

جدول ۱- تحلیل واریانس (میانگین مربعات) تیمارهای شکست خواب بذر بر برخی شاخصه‌های جوانه‌زنی کنگر وحشی.

Table 1. Analysis of variance (mean squares) of seed dormancy breaking treatments on some germination traits of *G. tournefortii*.

منابع تغییرات Source of Variations	درجه آزادی df	درصد جوانه‌زنی Germination percentage	سرعت جوانه‌زنی Germination speed	میانگین زمان جوانه‌زنی Germination period average	طول گیاهچه Seedling length	وزن خشک گیاهچه Seedling dry weight	شاخص بنیه گیاهچه Seedling vigor index
سرمادهی (Stratification)(A)	2	1605**	0.094**	398**	54.36**	86.92**	34.34**
خراش‌دهی (Scarification)(B)	1	5793**	7.33**	2133**	7656**	6861**	116.5**
تیمار (Treatment)(C)	3	221.1**	0.784**	177.6**	378.1**	229.9**	30.69**
سرمادهی * خراش‌دهی (A*B)	2	255.2**	0.128**	51.67**	469.4**	72.98**	13.35**
سرمادهی * تیمار (A*C)	6	212**	0.394**	58.86**	365.6**	82.59**	35.34**
خراش‌دهی * تیمار (B*C)	3	180.6**	0.818**	196.1**	456.4**	231.3**	44.02**
سرمادهی * خراش‌دهی * تیمار (A*B*C)	6	145.2**	0.359**	67.03**	408**	98.42**	34.15**
خطا (Error)	49	5.03	0.005	1.23	3.58	3.12	0.14
(C.V. (%)) ضریب تغییرات (%)	-	27.69	31.93	22.95	20.52	24.63	22.08

** significant at 1% probability level.

نتایج

بر طبق نتایج مقایسه میانگین‌ها (شکل ۲) بیشترین سرعت جوانه‌زنی تحت تیمار جیبرلین ۱۰۰۰ میلی‌گرم بر لیتر همراه با خراش‌دهی در دوره سرمادهی شش‌هفته (۲/۴۴ بذر در روز) بود و کمترین سرعت جوانه‌زنی مربوط به تیمار همراه با خراش‌دهی آب مقطر در دوره سه‌هفته سرمادهی (۰/۱۲ بذر در روز) بود. تیمار همراه با خراش‌دهی جیبرلین ۱۵۰۰ میلی‌گرم بر لیتر در دوره شش‌هفته سرمادهی سرعت جوانه‌زنی ۱/۳۳ بذر در روز داشت که نسبت به دوره صفر و سه‌هفته سرمادهی همین تیمار سرعت جوانه‌زنی برتر بود. تیمار همراه با خراش‌دهی تیواوره ۰/۱ درصد در دوره صفر سرمادهی دارای سرعت جوانه‌زنی معادل ۰/۵ عدد بذر در روز بود و سرعت جوانه‌زنی آن بیشتر از این تیمار در دوره سه و شش‌هفته سرمادهی بود. تیمار همراه با خراش‌دهی جیبرلین ۱۰۰۰ میلی‌گرم بر لیتر در دوره سه و شش‌هفته سرمادهی نسبت به غلظت ۱۵۰۰ میلی‌گرم بر لیتر همین تیمارها سرعت جوانه‌زنی بالاتری داشت. علاوه بر آن، با افزایش دوره سرمادهی سرعت جوانه‌زنی همین دو تیمار به میزان زیادی افزایش یافت.

میانگین زمان جوانه‌زنی

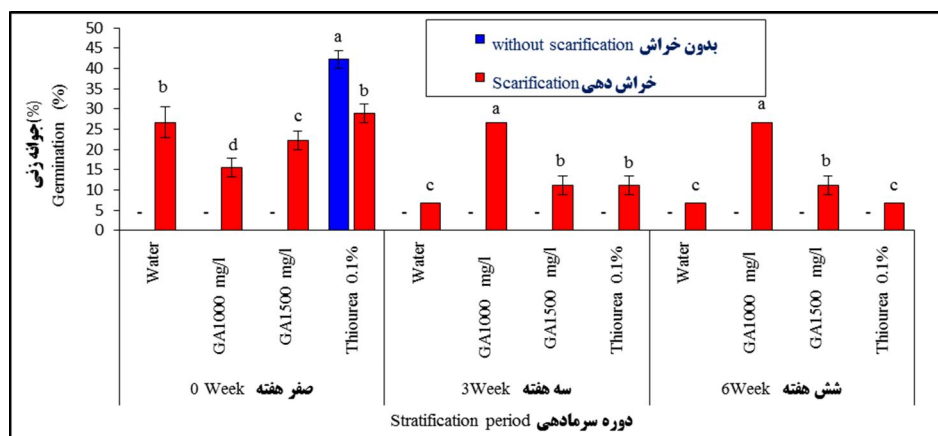
طبق نتایج مقایسه میانگین‌ها (شکل ۳) بالاترین میانگین زمان جوانه‌زنی تحت تیمار بدون خراش‌دهی تیواوره ۰/۱ درصد در دوره صفر سرمادهی معادل ۲۳/۹ روز و پایین‌ترین آن معادل ۱/۳۳ روز تحت تیمار همراه با خراش‌دهی جیبرلین ۱۵۰۰ میلی‌گرم بر

بر اساس جدول ۱، تجزیه واریانس داده‌ها نشان داد که اثر سرمادهی، خراش‌دهی و تیمارهای شیمیایی شکست خواب و اثر متقابل آنها برای تمام صفات تحت بررسی در سطح ۱ درصد معنی‌دار است.

درصد جوانه‌زنی

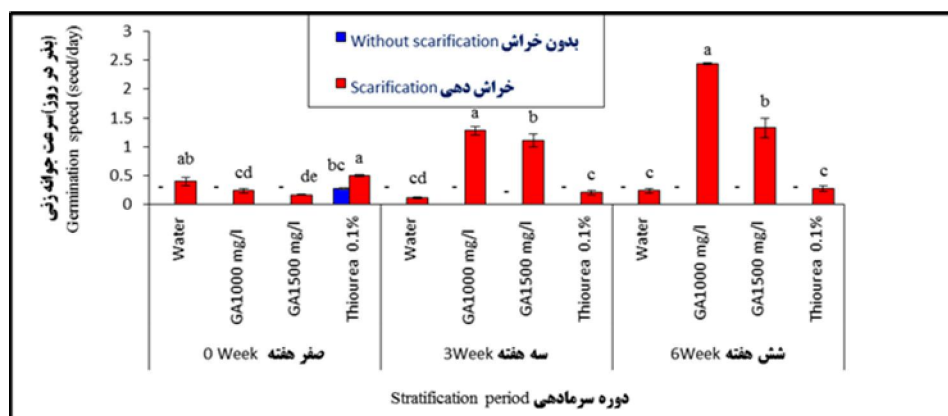
نتایج مقایسه میانگین‌ها (شکل ۱) حاکی از اثر معنی‌دار اغلب تیمارهای همراه با خراش‌دهی بر بهبود جوانه‌زنی بذر کنگر وحشی بود. تیمار بدون خراش‌دهی تیواوره ۰/۱ درصد در دوره سرمادهی صفر با ۴۲/۲ درصد بیشترین درصد جوانه‌زنی را در میان سه دوره سرمادهی داشت. کمترین درصد جوانه‌زنی در تمام دوره‌های سرمادهی تحت تیمار همراه با خراش‌دهی آب مقطر (با ۶/۶۷ درصد) در دوره سه‌هفته سرمادهی بود. تیمار همراه با خراش‌دهی جیبرلین ۱۵۰۰ میلی‌گرم بر لیتر در دوره صفر سرمادهی (با ۲۲/۲ درصد) جوانه‌زنی بیشتری نسبت به همین تیمار (با ۱۱/۱ درصد جوانه‌زنی) در دوره سه و شش‌هفته سرمادهی داشت. گرچه در برخی تیمارها مانند جیبرلین ۱۰۰۰ میلی‌گرم بر لیتر همراه خراش‌دهی با افزایش دوره سرما درصد جوانه‌زنی افزایش یافت، به‌طور کلی با افزایش دوره سرمادهی میانگین درصد جوانه‌زنی حاصل از تمامی تیمارها کاهش نشان داد.

سرعت جوانه‌زنی

شکل ۱ - مقایسه میانگین برهم کنش بین سرمادهی، خراش دهی و تیمارهای شیمیایی شکست خواب برای صفت درصد جوانه‌زنی در بذر کنگر وحشی (ستون‌های با حروف مشترک در هر دوره سرمادهی در سطح احتمال ۵ درصد به روش آزمون LSD تفاوت معنی‌داری با هم ندارند).

Fig. 1. Mean comparisons of interaction among stratification, scarification and dormancy breaking chemical treatments for germination percentage of *G. tournefortii*. (Columns having a common letter in each stratification period are not significantly different from each other according to LSD 0.05).

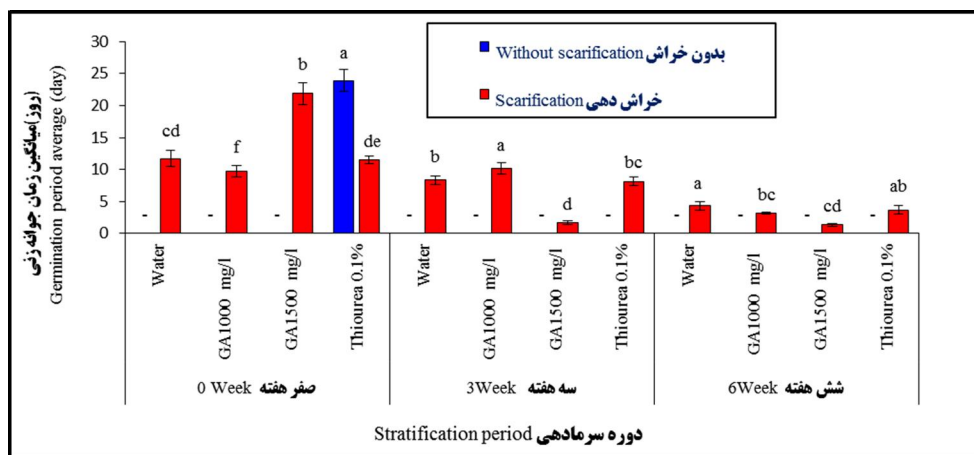
شکل ۲ - مقایسه میانگین برهم کنش بین سرمادهی، خراش دهی و تیمارهای شیمیایی شکست خواب برای صفت سرعت جوانه‌زنی در بذر کنگر وحشی (ستون‌های با حروف مشترک در هر دوره سرمادهی در سطح احتمال ۵ درصد به روش آزمون LSD تفاوت معنی‌داری با هم ندارند).

Fig. 2. Mean comparisons of interaction among stratification, scarification and dormancy breaking chemical treatments for germination speed of *G. tournefortii*. (Columns having a common letter in each stratification period are not significantly different from each other according to LSD 0.05).

طول گیاهچه

براساس جدول ۲، نتایج مقایسه میانگین‌ها حاکی از اثر معنی‌دار تمام تیمارهای همراه با خراش دهی بر بهبود طول گیاهچه در کنگر وحشی بود. نتایج نشان داد میانگین طول گیاهچه‌ها در دوره شش هفته سرمادهی بیشتر از بقیه دوره‌ها بود و بالاترین طول گیاهچه تحت تیمار همراه با خراش دهی جیبرلین ۱۰۰۰ میلی گرم بر لیتر در این دوره سرمادهی (معادل ۴۸/۳۳ میلی متر) بود که از نظر آماری با تیمار همراه با خراش دهی جیبرلین ۱۵۰۰ میلی گرم

لیتر در دوره شش هفته سرمادهی بود. تیمار همراه با خراش دهی جیبرلین ۱۵۰۰ میلی گرم بر لیتر در دوره سرمادهی میانگین زمان جوانه‌زنی برابر با ۲۱/۹ روز بود، درحالی که در همین تیمار در دوره سه و شش هفته سرمادهی میانگین زمان جوانه‌زنی به ترتیب ۱/۶۶ و ۱/۳۳ روز، روند کاهش نشان داد. تیمار همراه با خراش دهی جیبرلین ۱۰۰۰ میلی گرم بر لیتر در دوره سرمادهی میانگین زمان جوانه‌زنی ۹/۸ روز بود، درحالی که این میانگین در دوره سه و شش هفته سرمادهی به ترتیب ۱۰/۱۶ و ۳/۱۶ روز بود.

شکل ۳ - مقایسه میانگین برهم کنش بین سرمادهی، خراش دهی و تیمارهای شیمیایی شکست خواب برای صفت میانگین زمان جوانه زنی در بذر کنگر وحشی (ستون-های با حروف مشترک در هر دوره سرمادهی در سطح احتمال ۵ درصد به روش آزمون LSD تفاوت معنی داری با هم ندارند).

Fig. 3. Mean comparisons of interaction among stratification, scarification and dormancy breaking chemical treatments for average germination period of *G. tournefortii*. (Columns having a common letter in each stratification period are not significantly different from each other according to LSD 0.05).

غلظت ۱۰۰۰ میلی گرم بر لیتر جیبرلین همراه با خراش دهی (به- ترتیب ۱۷/۳۳ و ۱۵/۳۳ میلی گرم) داشت.

شاخص بنیه طولی گیاهچه

نتایج مقایسه میانگین‌ها در جدول ۲ نشان داد، بیشترین بنیه طولی گیاهچه با میانگین ۱۹/۴ تحت تیمار بدون خراش دهی تیمواره ۰/۱ درصد در دوره صفر سرمادهی حاصل شد، درحالی که کمترین بنیه طولی مربوط به تیمار همراه با خراش دهی آب مقطر (۰/۴۹) در دوره سه هفته سرمادهی بود. در تیمار همراه با خراش دهی جیبرلین ۱۰۰۰ میلی گرم بر لیتر در دوره شش هفته سرمادهی بنیه طولی گیاهچه ۱۲/۸۸ بود که نسبت به همین تیمار در دوره صفر سرمادهی (۱/۵۵) و دوره سه هفته سرمادهی (۵/۶) افزایش چشمگیری داشت. همچنین، در تیمار همراه با خراش دهی جیبرلین ۱۵۰۰ میلی گرم بر لیتر با افزایش دوره سرمادهی بنیه طولی بذر روند صعودی نشان داد، اما در تیمار همراه خراش دهی تیمواره ۰/۱ درصد این شاخص به ترتیب افزایش دوره سرما تا شش هفته به صورت ۲/۱۱، ۲/۲۲ و ۱/۰۲ دارای روند نامنظم بود.

فعالیت آنزیم آلفا آمیلاز

نتایج مقایسه میانگین‌ها (شکل ۴) نشان داد با افزایش دوره سرمادهی، میانگین فعالیت آنزیم آلفا آمیلاز در تمام تیمارها روند افزایشی نشان داد، به طوری که بیشترین میزان فعالیت این آنزیم،

بر لیتر در همین دوره و تیمار بدون خراش دهی تیمواره ۰/۱ درصد در دوره صفر سرمادهی بدون تفاوت معنی دار بود. پایین ترین طول گیاهچه تحت تیمارهای همراه خراش دهی جیبرلین ۱۵۰۰ میلی گرم بر لیتر در دوره سرمادهی صفر (معادل ۷/۳۳ میلی متر) بود. در هر دو غلظت همراه با خراش دهی جیبرلین با افزایش دوره سرما تا شش هفته میانگین طول گیاهچه‌ها روند افزایشی داشت.

وزن خشک

بر اساس جدول ۲، در تیمارهای دوره شش هفته سرمادهی وزن خشک گیاهچه‌ها از بقیه دوره‌ها بالاتر بود و بالاترین وزن خشک گیاهچه مربوط به همین دوره تحت تیمار همراه با خراش دهی جیبرلین ۱۰۰۰ میلی گرم بر لیتر با میانگین ۳۴/۳۳ میلی گرم بود. پایین ترین وزن خشک گیاهچه توسط تیمار همراه با خراش دهی آب مقطر در دوره سه هفته سرمادهی (به میزان ۵ میلی گرم) بدون اختلاف معنی دار با تیمارهای بدون خراش دهی و با خراش دهی تیمواره ۰/۱ درصد در دوره صفر سرمادهی حاصل شد. در دوره شش هفته سرمادهی تیمار همراه با خراش دهی جیبرلین ۱۵۰۰ میلی گرم بر لیتر وزن خشک گیاهچه (۲۸/۶۶ میلی گرم) کمتر از غلظت ۱۰۰۰ میلی گرم بر لیتر همین تیمار در این دوره بود، درحالی که در دوره‌های صفر و سه هفته سرمادهی این تیمار (به- ترتیب ۱۸/۳۳ و ۲۳/۶۶ میلی گرم) وزن خشک بیشتری نسبت به

جدول ۲- مقایسه میانگین برهم کنش سرمادهی، خراش دهی و تیمارهای شیمیایی شکست خواب برای برخی صفات جوانه‌زنی در بذر کنگر وحشی (حروف یکسان در هر دوره سرمادهی در هر ستون بیانگر عدم تفاوت معنی‌دار در سطح ۵ درصد است). A، B، C، D، E و F بترتیب نشان دهنده آب مقطر، جیبرلین ۱۰۰۰ mg/l، جیبرلین ۱۵۰۰ mg/l، تیاوره ۰/۱ درصد، بدون خراش دهی و خراش دهی مکانیکی است.

Table 2. Mean comparisons of interaction among stratification, scarification and seed dormancy breaking treatments for some germination traits in *G. tournefortii*. (Columns having a common letter in each stratification period are not significantly different from each other according to LSD 0.05). A, B, C, D, E and F represent Water, Gibberellin 1000 mg/l, Gibberellin 1500 mg/l, Thiourea 0.1%, without scarification and mechanical scarifications, respectively.

دوره سرمادهی Stratification period	خراش دهی مکانیکی Mechanical scarification	تیمارها Treatments	طول گیاهچه Seedling length	وزن خشک گیاهچه Seedling dry weight	شاخص بنیه طولی گیاهچه Seedling vigor index
هفته (Week)			میلی‌متر (mm)	میلی‌گرم (mg)	
صفر (0)	بدون خراش دهی (E)	آب مقطر (A)	0 ^c	0 ^f	0 ^f
صفر (0)	بدون خراش دهی (E)	جیبرلین ۱۰۰۰ mg/l (B)	0 ^c	0 ^f	0 ^f
صفر (0)	بدون خراش دهی (E)	جیبرلین ۱۵۰۰ mg/l (C)	0 ^c	0 ^f	0 ^f
صفر (0)	بدون خراش دهی (E)	تیاوره ۰/۱ درصد (D)	46.33 ^a	6.66 ^c	19.4 ^a
صفر (0)	همراه خراش دهی (F)	آب مقطر (A)	23 ^b	15 ^c	6.04 ^b
صفر (0)	همراه خراش دهی (F)	جیبرلین ۱۰۰۰ mg/l (B)	10 ^{cd}	15.33 ^{bc}	1.55 ^{cd}
صفر (0)	همراه خراش دهی (F)	جیبرلین ۱۵۰۰ mg/l (C)	7.33 ^d	18.33 ^a	1.62 ^{cd}
صفر (0)	همراه خراش دهی (F)	تیاوره ۰/۱ درصد (D)	7.33 ^d	7 ^{de}	2.11 ^{cd}
سه (3)	بدون خراش دهی (E)	آب مقطر (A)	0 ^d	0 ^e	0 ^e
سه (3)	بدون خراش دهی (E)	جیبرلین ۱۰۰۰ mg/l (B)	0 ^d	0 ^e	0 ^e
سه (3)	بدون خراش دهی (E)	جیبرلین ۱۵۰۰ mg/l (C)	0 ^d	0 ^e	0 ^e
سه (3)	بدون خراش دهی (E)	تیاوره ۰/۱ درصد (D)	0 ^d	0 ^e	0 ^e
سه (3)	همراه خراش دهی (F)	آب مقطر (A)	7.33 ^c	5 ^d	0.49 ^{de}
سه (3)	همراه خراش دهی (F)	جیبرلین ۱۰۰۰ mg/l (B)	21 ^a	17.33 ^b	5.6 ^a
سه (3)	همراه خراش دهی (F)	جیبرلین ۱۵۰۰ mg/l (C)	17.33 ^b	23.66 ^a	1.86 ^{bc}
سه (3)	همراه خراش دهی (F)	تیاوره ۰/۱ درصد (D)	20.66 ^a	9 ^c	2.22 ^{bc}
شش (6)	بدون خراش دهی (E)	آب مقطر (A)	0 ^d	0 ^e	0 ^e
شش (6)	بدون خراش دهی (E)	جیبرلین ۱۰۰۰ mg/l (B)	0 ^d	0 ^e	0 ^e
شش (6)	بدون خراش دهی (E)	جیبرلین ۱۵۰۰ mg/l (C)	0 ^d	0 ^e	0 ^e
شش (6)	بدون خراش دهی (E)	تیاوره ۰/۱ درصد (D)	0 ^d	0 ^e	0 ^e
شش (6)	همراه خراش دهی (F)	آب مقطر (A)	23 ^b	18.66 ^d	1.53 ^{cd}
شش (6)	همراه خراش دهی (F)	جیبرلین ۱۰۰۰ mg/l (B)	48.33 ^a	34.33 ^a	12.88 ^a
شش (6)	همراه خراش دهی (F)	جیبرلین ۱۵۰۰ mg/l (C)	48 ^a	28.66 ^b	5.28 ^b
شش (6)	همراه خراش دهی (F)	تیاوره ۰/۱ درصد (D)	15 ^c	25.66 ^c	1.02 ^{cd}

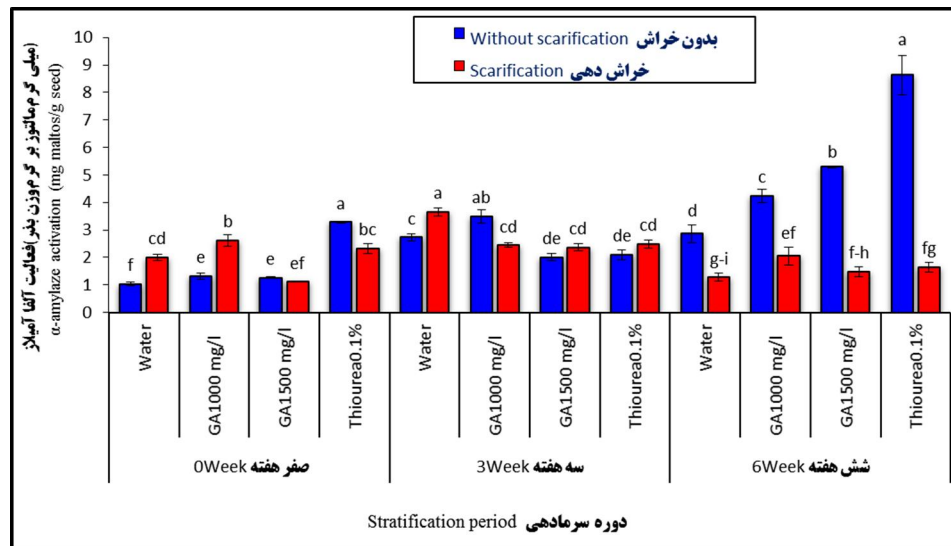
جدول ۳- ماتریس ضرایب همبستگی صفات اندازه‌گیری شده بذر کنگر وحشی.

Table 3. Correlation coefficients matrix of measured traits in *G. tournefortii*.

صفات اندازه‌گیری شده	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
(1) Germination (%) درصد جوانه‌زنی	1						
(2) Germination speed سرعت جوانه‌زنی	0.528**	1					
(3) Germination period average میانگین زمان جوانه‌زنی	0.845**	0.099 ^{ns}	1				
(4) Seedling length طول گیاهچه	0.707**	0.755**	0.428*	1			
(5) Seedling dry weight وزن خشک گیاهچه	0.527**	0.808**	0.285 ^{ns}	0.764**	1		
(6) Seedling vigor بنیه طولی گیاهچه	0.822**	0.562**	0.595**	0.842**	0.443*	1	
(7) α-amylase activation فعالیت آلفا آمیلاز	-0.179 ^{ns}	-0.206 ^{ns}	-0.150 ^{ns}	-0.228 ^{ns}	-0.361 ^{ns}	-0.077 ^{ns}	1

** و * ns به ترتیب معنی‌دار در سطح احتمال ۱ درصد، ۵ درصد و غیرمعنی‌دار را نشان می‌دهد.

**, *, and ns are significant at a probability level of 1%, 5%, and non-significant, respectively.

شکل ۴ - مقایسه میانگین برهم کنش بین سرمادهی، خراش دهی و تیمارهای شیمیایی شکست خواب برای فعالیت آلفا آمیلاز در بذر کنگر وحشی (ستون‌های با حروف مشترک در هر دوره سرمادهی در سطح احتمال ۵ درصد به روش آزمون LSD تفاوت معنی داری با هم ندارند).

Fig. 4. Mean comparisons of interaction among stratification, scarification and dormancy breaking chemical treatments for α -amylase activity of *G. tournefortii*. (Columns having a common letter in each stratification period are not significantly different from each other according to LSD 0.05).

تحت تیمار بدون خراش دهی تیمار همراه با خراش دهی جیبرلین ۱۵۰۰ میلی گرم بر لیتر در دوره صفر سرمادهی جوانه زنی بیشتری نسبت به همین تیمار در دوره سه و شش هفته سرمادهی داشت. در تأیید این نتیجه، محققان گزارش کردند جیبرلین اثر مطلوبی در راه اندازی بسیاری از واکنش‌های آنزیمی مربوط به جوانه زنی دارد، اما کاربرد توأم آن با سرما به عدم تعادل هورمونی و عدم نمو محور جنینی منجر می‌شود (El-Dengawy, 2005). با افزایش دوره سرمادهی میانگین درصد جوانه زنی کاهش نشان داد. Nabae و همکاران (2013) هنگام به کارگیری تیمار تلفیقی سرمادهی ۵، ۱۰ و ۱۵ روز همراه با جیبرلین ۵۰۰ پی پی ام برای شکست خواب بذر خارمریم (*Silybum marianum*) گزارش کردند با افزایش دوره سرمادهی درصد جوانه زنی روند کاهشی نشان داد که با نتیجه پژوهش حاضر همخوانی دارد. گزارش شده است در سرمادهی طولانی مدت کاهش جوانه زنی به علت افت قوه نامیه و پوسیدگی بذرها در اثر گذشت زمان یا ناشی از اثر معکوس سرمادهی است (Hartmann et al., 2011) نظر به اینکه در پژوهش حاضر، طبق شکل ۲، بیشترین سرعت جوانه زنی تحت تیمار جیبرلین ۱۰۰۰ میلی گرم بر لیتر همراه با خراش دهی در بالاترین دوره سرمادهی (شش هفته) حاصل شد،

تحت تیمار بدون خراش دهی تیمار ۰/۱ درصد (۸/۶۴ میلی گرم مالتوز بر گرم وزن بذر) در دوره شش هفته سرمادهی و کمترین آن تحت تیمار بدون خراش دهی آب مقطر در دوره صفر سرمادهی (۱/۰۴ میلی گرم مالتوز بر گرم وزن بذر) بود. تیمارهای بدون خراش دهی جیبرلین ۱۰۰۰ و ۱۵۰۰ میلی گرم بر لیتر با افزایش دوره سرما تا شش هفته افزایش زیادی در میزان فعالیت آنزیم آلفا آمیلاز نشان دادند.

بحث

نتایج آزمایش نشان داد با افزایش طول دوره سرمادهی، درصد جوانه زنی و میانگین زمان جوانه زنی کاهش یافت و سرعت جوانه زنی، وزن خشک، بنیه طولی و فعالیت آنزیم آلفا آمیلاز افزایش یافت. مشاهده شد که بالاترین درصد جوانه زنی تحت تیمار تیمار تیمار ۰/۱ درصد بدون خراش دهی بذر در دوره صفر سرمادهی حاصل شد. مشابه این نتیجه قبل از این برای شکست خواب بذر گونه *Plantago ovata* Forssk. بود که افزایش دوره سرما به کاهش درصد جوانه زنی منجر شد (Tavili et al., 2010). گزارش شده است تیمار تیمار جایگزین محرک رشدی می‌شود که در حالت طبیعی در طی استراتیفیکاسیون ظاهر می‌شود

سرما، میانگین زمان جوانه‌زنی تحت تیمار جیبرلین ۱۵۰۰ میلی گرم بر لیتر کاهش یافت و به دنبال آن طبق شکل ۲ سرعت جوانه‌زنی تحت این تیمارها افزایش نشان داد. هم‌سو با این نتیجه، بررسی Abu-Qaoud (2007) برای تیمارهای شکست خواب بذر سه گونه بته نشان داد که میانگین زمان جوانه‌زنی به وسیله سرمادهی و جیبرلین کاهش یافت. چنین گزارش شده است که افزایش سرعت جوانه‌زنی بذرهای تیمار شده با جیبرلین ممکن است از طریق کوتاه کردن مدت زمان سوخت‌وساز باعث تسریع جوانه‌زنی شده و به دنبال آن به کاهش میانگین زمان جوانه‌زنی منجر شود (Baskin & Baskin, 2004). میانگین زمان جوانه‌زنی، معیاری از زمان جوانه‌زنی است و رابطه عکس با سرعت جوانه‌زنی دارد. هرچه این شاخص کوچک‌تر باشد نشان‌دهنده بالاتر بودن سرعت جوانه‌زنی است (Tajbakhsh & Gheasii, 2009). به‌طور کلی، با افزایش دوره سرمادهی تا شش هفته میانگین زمان جوانه‌زنی مربوط به اکثر تیمارها روند کاهشی و سرعت جوانه‌زنی روند افزایشی داشت.

بالاترین طول گیاهچه (جدول ۲) تحت تیمار همراه با خراش-دهی جیبرلین ۱۰۰۰ میلی گرم بر لیتر در دوره سرمادهی شش هفته بود. گزارش شده است تیمار بذر کور (*Capparis spinosa* L.) با اسید جیبرلیک، کاهش اثر بازدارندگی ترکیبات پوسته بذر، سبب تحریک زمان جوانه‌زنی و رشد طول گیاهچه شده (Olmez et al., 2004) که با نتیجه تحقیق حاضر هم‌خوانی دارد. اسید جیبرلیک یک هورمون عمده در تحریک جوانه‌زنی بذر است که با تحریک تجزیه ذخایر غذایی بذر در جوانه‌زنی بذرهای دارای خواب نقش دارد (Greipsson, 2001). در هر سه دوره سرمادهی، میانگین طول گیاهچه‌های تحت تیمار همراه خراش-دهی جیبرلین ۱۰۰۰ میلی گرم بر لیتر نسبت به غلظت ۱۵۰۰ میلی-گرم بر لیتر این تیمار بیشتر بود. مشابه این نتیجه در پژوهش Rostamipour و همکاران (2015) تیمار خراش‌دهی جیبرلین ۴۰۰ میلی گرم در لیتر نسبت به غلظت ۵۰۰ میلی گرم در لیتر تأثیر بیشتری در طول گیاهچه‌ها در هر سه اکوتیپ مورد بررسی گون ایرانی داشت. درباره وزن خشک گیاهچه‌ها (جدول ۲) تیمار همراه با خراش‌دهی جیبرلین ۱۰۰۰ میلی گرم بر لیتر در شش هفته سرمادهی از بقیه دوره‌ها بالاتر بود. از آنجا که این تیمار دارای بالاترین سرعت جوانه‌زنی هم بود، بنابر نتایج حاصل از ضریب

گزارش شده است سرما و اسید جیبرلیک اغلب به تشکیل آزادسازی یا فعال کردن آنزیم‌های هیدرولیتیکی جهت تجزیه پروتئین‌ها و نشاسته ذخیره شده در بذر جهت تغذیه جنین می‌دهد انجامد و بدین طریق سرعت جوانه‌زنی را افزایش می‌دهد (Yamaguchi & Kamiya, 2000). هم‌بستگی مشاهده شده (جدول ۳) میان سرعت جوانه‌زنی با درصد جوانه‌زنی ($r=0.528^{**}$) ممکن است حاکی از این موضوع باشد که آن دسته از تیمارهایی که سریع‌تر جوانه زدند، درصد جوانه‌زنی بیشتری هم داشتند. سرعت جوانه‌زنی بالاتر سبب خروج سریع‌تر گیاهچه از خاک، استقرار و رشد بهتر گیاهچه می‌شود (Elias et al., 2006). سرعت جوانه‌زنی تیمار همراه با خراش‌دهی جیبرلین ۱۰۰۰ میلی گرم بر لیتر در دوره سه و شش هفته سرمادهی نسبت به غلظت ۱۵۰۰ میلی گرم بر لیتر همین تیمار بالاتر بود. مشابه این نتیجه، در پژوهش Rostamipour و همکاران (2015) گزارش شد تیمار خراش‌دهی مکانیکی به همراه جیبرلین با غلظت ۴۰۰ میلی گرم در لیتر در مقایسه با غلظت ۵۰۰ میلی گرم در لیتر همین تیمار افزایش بیشتری در سرعت جوانه‌زنی بذر گون (*Astragalus cyclophyllon* Beck) داشت. به‌طور کلی در پژوهش حاضر با افزایش دوره سرما سرعت جوانه‌زنی افزایش یافت و سرعت جوانه‌زنی تیمارهای همراه با خراش‌دهی جیبرلین ۱۰۰۰ و ۱۵۰۰ میلی گرم بر لیتر از بقیه تیمارها بیشتر بود. احتمال داده شده است، عامل سرما، علاوه بر تحریک سنتز جیبرلین درون-زا، محرک‌های دیگری را فعال کند که سبب افزایش سرعت جوانه‌زنی می‌شود و با کاهش تراز هورمون‌های بازدارنده و افزایش تراز هورمون‌های محرک سبب افزایش پتانسیل جوانه‌زنی می‌شود (Tipirdamaz & Gomurgen, 2000). بالاترین میانگین زمان جوانه‌زنی تحت تیمار بذرهای بدون خراش‌دهی با تیواوره ۰/۱ درصد در دوره صفر سرمادهی حاصل شد که از مقاومت پوسته بذر در مقابل جوانه‌زنی حکایت دارد. همچنان که در پژوهش Mahmoodzadeh و همکاران (2005) درباره شکست خواب بذر تاتوره (*Datura stramonium* L.) صرفاً برش با اسکالپل باعث شکست خواب بذر شد. آنها در این تحقیق نتیجه گرفتند که پوسته علاوه بر اینکه از ورود آب جلوگیری می‌کند، مانع تبادل گازها به‌ویژه اکسیژن می‌شود و اجازه خروج ریشه‌چه و ساقه‌چه را نیز نمی‌دهد. مطابق شکل ۳، با افزایش دوره

درصد جوانه‌زنی ($r=0/822^{**}$) و طول گیاهچه ($r=0/842^{**}$) بر طبق جدول ۳، بالابودن بنیه طولی گیاهچه در برخی از تیمارها بدیهی است و ناشی از بالابودن درصد جوانه‌زنی و طول گیاهچه است.

در پژوهش حاضر، با وجود افزایش زیاد فعالیت آنزیم آلفا آمیلاز در دوره شش هفته سرمادهی (شکل ۴) در بذرها تیمار شده با تیواوره ۰/۱ درصد بدون خراش دهی، همان‌طور که در بررسی درصد جوانه‌زنی تحت این تیمار مشخص شد، جوانه‌زنی مشاهده نشد. پیش از این، Munawar و همکاران (2015) گزارش کردند بذرها *Zaley pentandra* (L.) C. Jeffrey هیچ پاسخی به غلظت‌های مختلف تیواوره و نیترا تپتاسیم نشان ندادند؛ زیرا احتمالاً این دو تیمار در شکافتن پوسته بذر ناموفق هستند و بذرها پس از خیساندن در این تیمارها آماده جوانه‌زنی می‌شوند، اما آنها فقط هنگامی جوانه می‌زنند که با سمباده شکافته شوند. تیمارهای بدون خراش دهی جیبرلین ۱۰۰۰ و ۱۵۰۰ میلی-گرم بر لیتر با افزایش دوره سرما تا شش هفته افزایش قابل توجه در میزان فعالیت آنزیم آلفا آمیلاز نشان دادند. گزارش شده جیبرلین‌ها سنتز آنزیم‌های هیدرولیتیکی را که در زیر لایه آلورون قرار دارند افزایش می‌دهند، سپس آنزیم‌های سنتز شده به آندوسپرم انتقال می‌یابند و سبب تجزیه مواد ذخیره‌ای و تأمین انرژی لازم برای جوانه‌زنی می‌شوند (Cirak et al., 2004).

نتیجه‌گیری

باتوجه به نتایج این پژوهش، تیمار همراه با خراش دهی اسید جیبرلیک ۱۰۰۰ میلی‌گرم بر لیتر در دوره سرمادهی شش هفته، به علت داشتن بالاترین سرعت جوانه‌زنی، طول گیاهچه، وزن خشک گیاهچه، همچنین کسب درصد جوانه‌زنی و بنیه طولی گیاهچه بالا و میانگین زمان جوانه‌زنی نسبتاً پایین، مطلوب‌ترین تیمار برای شکست خواب بذر این گیاه محسوب می‌شود و به نظر می‌رسد خواب بذر کنگر وحشی ترکیبی از خواب فیزیولوژیکی و فیزیکی است.

سپاسگزاری

نگارندگان از دانشگاه یاسوج به خاطر حمایت مالی از پژوهش حاضر قدردانی می‌کنند.

هم‌بستگی (جدول ۳) می‌توان گفت که میان صفت وزن خشک گیاهچه با درصد جوانه‌زنی ($r=0/527^{**}$)، سرعت جوانه‌زنی ($r=0/808^{**}$) و طول گیاهچه ($r=0/764^{**}$) رابطه مثبت وجود دارد. گفته شده است در تیمارهایی که جوانه‌زنی سریع‌تر انجام می‌شود، بخشی از آن به معنای شروع رشد و افزایش شاخصه‌ها در مقایسه با گیاهچه‌هایی است که جوانه‌زنی را دیرتر آغاز کرده‌اند و بخش دیگر احتمالاً به دلیل تعدیل هورمونی ایجاد شده در اثر تیمار سرمادهی و نیز کاربرد خارجی اسید جیبرلیک است که باعث سنتز آنزیم‌های هیدرولیزکننده مانند آلفا آمیلاز می‌شود که خود این آنزیم سبب تجزیه نشاسته و در نتیجه انتقال مواد حاصل از تجزیه به جنین در حال رشد می‌شود و از این طریق طول گیاهچه و وزن آن را افزایش می‌دهد (Stout, 1998). در دوره شش هفته سرمادهی تیمار همراه با خراش دهی جیبرلین ۱۵۰۰ میلی‌گرم بر لیتر وزن خشک گیاهچه کمتر از غلظت ۱۰۰۰ میلی‌گرم بر لیتر همین تیمار بود. هم‌سو با این نتیجه، Rajabian و همکاران (2007) در پژوهش شکست خواب بذر آنغوزه (*Ferula assa-foetida* L. تحت تیمارهای اسید جیبرلیک و سرمادهی گزارش کردند غلظت‌های بیشتر از حد آستانه اسید جیبرلیک بر جوانه‌زنی و بقیه شاخصه‌های بذر گیاه اثر بازدارندگی دارد. براساس نتایج جدول ۲، بیشترین شاخص بنیه طولی گیاهچه تحت تیمار بدون خراش دهی تیواوره ۰/۱ درصد در دوره صفر سرمادهی حاصل شد. در پژوهش شکست خواب بذر آویشن شیرازی (*Zataria multiflora* Boiss) توسط Asaadi و Heshmati (2015) گزارش شد تیمار تیواوره ۱ مولار بدون سرمادهی باعث بهبود درصد جوانه‌زنی به میزان ۶۳ درصد و شاخص بنیه طولی بذر به میزان ۱۰/۹ شد. گفته شده است از دلایل اثر مثبت محرک‌های شیمیایی مانند تیواوره بر جوانه‌زنی بذر احتمالاً به تعادل رسیدن نسبت هورمونی در بذر و کاهش بازدارنده‌های رشد مانند اسید آبسزیک است. این محرک‌ها باعث شکست خواب فیزیولوژیکی بذر می‌شوند. در تیمار همراه با خراش دهی جیبرلین ۱۰۰۰ میلی-گرم بر لیتر در دوره شش هفته سرمادهی شاخص بنیه طولی گیاهچه نسبت به همین تیمار در دوره صفر و سه هفته سرمادهی افزایش چشمگیری داشت. با توجه به رابطه ۴ و ارتباط مستقیم بین صفت طول گیاهچه، درصد جوانه‌زنی و بنیه طولی گیاهچه و نیز رابطه مستقیم و معنی‌دار صفت شاخص بنیه طولی گیاهچه با

REFERENCES

- Aghaei, R., Alvani-Nejad, S., Basiri, R. and Zolfaghari, R.** 2012. The relationship between plant ecological groups and environmental factors (case study: Vezg habitat). – *Appl. Ecol.* 1: 53-63.
- Abu-Qaoud, H.** 2007. Effect of scarification, gibberellic acid and stratification on seed germination of three *Pistacia* species. – *An - Najah Univ. J. Res.* 21: 1-11.
- Aburajai, A., Darwish, R.M., Al-Kalil, S., Mahafzah, A. and Al-Abbadi, A.** 2001. Screening of antibiotic resistant inhibitors from local plant materials against two different strains of *Pseudomonas aeruginosa*. – *J. Ethnopharmacol.* 76: 39-44.
- Ahmad, M.Z. and Hussain, I.** 2014. Effect of different treatments on the safe removal of seed dormancy in sunflower hybrid Hysun-33. – *Persian Gulf Crop Protection (PGCP)* 3: 1-5.
- Apak, R., Guklu, K., Demirata, B., Ozyurek, M., Celik, S.E., Bektasoglu, B., Berker, K.I. and Ozyurt, D.** 2007. Comparative evaluation of various total antioxidant capacity assays applied to phenolic compounds with the CUPRAC assay. – *Molecules* 12: 1496-1547.
- Asaadi, A.M. and Heshmati, G.A.** 2015. The effect of different treatments on breaking seeds dormancy and inducing germination of *Thymus transcaucasicus* Ronn. and *Zataria multiflora* Boiss. – *J. Plant Res.* 28: 12-22.
- Baskin, J.M. and Baskin, C.C.** 2004. A classification system for seed dormancy. – *Seed Sci. Res.* 14: 1-16.
- Bernfeld, P.** 1995. Amylases alpha and beta. – *Methods Enzymol.* 1: 149-151.
- Cirak, C., Ayan, A.K. and Kevseroglu, K.** 2004. The effects of light and some presoaking on germination rate of St. John Worth (*Hypericum perforatum* L.) seeds. – *Pakistan J. Biol. Sci.* 7: 182- 186.
- Elias, S.G., Garary, A., Schweitzer, L. and Hanning, S.** 2006. Seed quality testing of native specie. – *Native Pl. J.* 7: 15-19.
- El-Dengawy, E.F.** 2005. Promotion of seed germination and subsequent seedling growth of loaquat (*Eriobotrya japonica*) by moist-chilling GA₃ applications. – *Sci. Hort.* 105: 331-342.
- Fang, S., Wang, J., Wei, Z. and Zhu, Z.** 2006. Methods to break seed dormancy in *Cyclocarya paliurus* (Batal). Iljinskaja. – *Sci. Hort.* 110: 305-309.
- Greipsson, S.** 2001. Effects of stratification and GA₃ on seed germination of a sand stabilizing grass *Leymus arenarius* used in reclamation. – *Seed Sci. Technol.* (SST) 29: 1-10.
- Halabi, S., Battah, A.A., Aburjai, T. and Hudaib, M.** 2005. Phytochemical and antiplatelet investigation of *Gundelia tournifortii*. – *Pharm. Biol.* 43: 496-500.
- Hartmann, H.T., Kester, D.E., Davies, F.T. and Geneve, R. L.** 2011. Plant propagation principles and practices. – Prentice hall, New Jersey, Eight edition. 880 pp.
- Hashemedezfuli, S.A. and Aghaalikhani, M.** 1998. Seed dormancy and germination. – University of Shahid Chamran Press, 246 pp.
- ISTA.** 1996. International rules for seed testing. – *Seed Sci. Technol.* 13: 299-513.
- ISTA.** 2010. International rules for seed testing. – International Seed Testing Association. Zurich. 139 pp.
- ISTA.** 2011. International Seed Testing Association. – ISTA Working Sheets on Tetrazolium Testing, vol: 1, 1st edition 2003, supplement 201, Basserdorf, Switzerland.
- Jamshidzadeh, A., Fereidooni, F., Salehi, Z. and Niknahad, H.** 2005. Hepatoprotective activity of *Gundelia tournifortii*. – *J. Ethnopharmacol.* 101: 233-237.
- Kondo, T.** 1993. Promotion of hard seed germination in *Lotus corniculatus* var *japonica* for use in amenity grasslands. – *Seed Sci. Technol.* 21: 611-619.
- Mahmoodzadeh, A., Nojvan, M. and Bagheri, Z.** 2005. Effects of different treatments on breaking of dormancy and seed germination of *Datura stramonium* L. – *J. Plant Res.* 18: 341-349.
- Manjkholah, S., Dhar, U. and Rawal, R.S.** 2003. Treatments to improve seed germination of *Arnebia benthamii*: an endangered medicinal herb of high altitude Himalaya. – *Seed Sci. Technol.* (SST) 31: 571-577.
- Munawar, S., Naeem, M., Ali, H.H., Jamil, M., Iqbal, M., Nazir, M.Q., Balal, R.M. and Safdar, M.E.** 2015. Seed dormancy breaking treatments for African purslane (*Zaleya pentandra*). – *Pl. Danin.* 33: 623-629.
- Nabae, M., Roshandel, P. and Mohammad Khani, A.** 2013. The effects of plant growth regulators on breaking seed dormancy in *Silybum marianum* L. – *J. Cell Tissue* 4: 45-54.
- Nasiri, M., Madah Arefi, H. and Isvand, H.R.** 2004. Evaluation of viability changes and dormancy breaking in the seed of some species in Natural Resources Gene Bank. – *Iranian Journal of Rangelands and Forests Plant Breeding and Genetic Research* 12: 163-182.
- Olmez, Z., Yahyaglu, Z. and Omer, A.** 2004. Effect of H₂SO₄, GA₃ and KNO₃ treatment on germination of Caper seeds. – *Pakistan J. Biol. Sci.* (PJBS) 7: 879-882.
- Phartyal, S.S., Thapliyal, R.C., Nayal, J.S. and Joshi, G.** 2003. Seed dormancy in Himalayan maple (*Acer caesium*) I: Effect of stratification and phytohormones. – *Seed Sci. Technol.* 31: 1-11.
- Por-Esmaeel, M. and Sharifi, M.** 2003. Study effect stratification and cytokinin several on seeds dormancy breaking *Bunium persicum*. – *Iran. J. Med. Arom. Plants* 19: 183-195.
- Rajabian, T., Saboora, A., Hassani, B. and Fallah Hosseini, H.** 2007. Effects of GA₃ and chilling on seed germination of *Ferula assafoetida*. – *Iran. J. Med. Arom. Plants* 23: 391-404.
- Rostamipour, A., Moradi, A., Isvand, H. and Nasiri, M.** 2015. Investigation of seed dormancy type and its breaking methods in 3 ecotype Iranian Astragale (*Astragalus cyclophyllus*) pasture plant. – *Iran. J. Sci. Technol. Seed* 4: 51-56.
- Sarmadniya, G.** 1996. Seed technology. – Mashhad University Press. 228pp.
- Stout, D.** 1998. Rapid and synchronous germination of *Cicer milkvetch* seed following diurnal temperature priming. – *Crop Sci.* 181: 263-266.
- Tajbakhsh, M.** 1996. Seed (cognitive-certification and control). – Tabriz Ahrar Publications. 179 pp.
- Tajbakhsh, M. and Gheasii, N.** 2009. Seed ecology. – Urmia, Jihad Daneshahee 134 pp.

- Tavili, A., Pouzesh, H., Farajolahi, A., Zare, S. and Chahooki, M.A.** 2010. The effect of different treatments on improving seed germination characteristics in medicinal species of *Descurainia sophia* and *Plantago ovata*. – Afr. J. Biotechnol. 39: 6588-6593.
- Tipirdamaz, R. and Gomurgen, N.** 2000. The effects of temperature and gibberellic acid on germination of *Eranthis hyemalis* L. Salisb Seeds. – Turk. J. Bot. 24: 143-145.
- Yamaguchi, S. and Kamiya, Y.** 2000. Gibberellin biosynthesis: its regulation by endogenous and environmental signals. – Plant Cell Physiol. 41: 251-257.

*****

How to cite this article:

Vaisi, Gh., Mohtadi, A. and Moradi, A. 2018. The effect of different treatments on seed germination and dormancy breaking in seeds of *Gundelia tournefortii* – Nova Biologica Rep. 5:26-37.

ویسی، غ.، مهتدی، ا. و مرادی، ع. ۱۳۹۷. تأثیر تیمارهای مختلف بر جوانه-زنی و شکست خواب بذر کنگر وحشی. – یافته‌های نوین در علوم زیستی ۵:

۲۶-۳۷